

ПИТАННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПРАВ ПАЦІЄНТА

Дана стаття присвячена проведенню аналізу прав пацієнта як складової його правового статусу. Автор пропонує класифікацію прав пацієнта на основі законодавства України: конституційні права; загальні права пацієнтів; спеціальні права пацієнтів залежно від виду наданої медичної допомоги, від напряму медичної діяльності та від особливостей окремих категорій пацієнтів.

Ключеві слова: пацієнт, правове забезпечення, правовий статус, права пацієнта, класифікація прав пацієнтів.

Здоров'я населення і кожної окремої людини має визначальне значення для існування і розвитку правової держави. Воно є одним із найважливіших показників соціально-економічного та екологічного добробуту суспільства, його демографічного, духовно-культурного, політичного, наукового, біологічного та етичного потенціалу [8, с. 20]. Нездорова нація не має шансів на розвиток та прогрес.

Питання правового регулювання забезпечення та захисту прав громадян у сфері охорони здоров'я, у тому числі під час отримання медичної допомоги, притягують увагу вітчизняних дослідників та законодавців, медиків та юристів. За останні роки в Україні була опублікована низка наукових робіт, присвячених правам громадян у даній сфері. Так, у контексті правового регулювання медичної діяльності окремі питання прав пацієнтів та їх захисту найбільш ґрунтовно дослідили у своїх працях Акопов В.І., Галай В.О., Гладун З.С., Глуховський В.В., Гревцова Р.Ю., Козуліна С.О., Кризина Н.П., Лопатенков Г.Я., Малейна М.М., Сенюта І.Я., Стефанчук Р.О., Стеценко С.Г.

Разом з тим, природа та структурованість прав пацієнтів, питання їх реалізації у сфері надання медичної допомоги залишаються недостатньо розкритими. Громадянин у нашій державі володіє формальними правами, які тільки декларуються, і досить часто ігноруються в медичній практиці. Тому метою даного дослідження є проведення аналізу прав пацієнта як складової його правового статусу та їх систематизація на підставі законодавства України.

Правовий статус пацієнта утворює систему закріплених державою в законодавчому порядку прав, свобод, юридичних гарантій їх реалізації та захисту, а також обов'язків особистості, яка є суб'єктом медико-правових відносин [6, с. 95]. Права пацієнта як один із елементів його правового статусу являють собою юридичні можливості людини та є похідними від законодавчо встановлених правил [12, с. 79].

На думку автора, права пацієнта – це похідні від загальних громадянських, економічних, політичних, соціальних і культурних прав людини, специфічні права фізичної особи, яка звернулася за медичною допомогою та (або) якій надається така допомога. Права пацієнтів передбачають можливість самостійно вчиняти певні активні дії чи вдаватись до конкретних заходів (профілактичних оглядів, щеплень тощо). Праву користування одним суб'єктом будь-яким соціальним благом завжди кореспондує обов'язок іншого суб'єкта виконати певні дії або утриматись від них. Тому поняття «права пацієнта» охоплює можливість вимагати від інших суб'єктів вчинення певних дій (щодо надання якісної медичної допомоги у закладах охорони здоров'я, проведення незалежної медичної експертизи) або утримання від вчинення певних дій, наприклад, особиста недоторканність пацієнта, інформована згода на медичне втручання, відмова від медичного втручання. Крім того, поняттям «права пацієнта» передбачена можливість вимагати від держави забезпечення цього права шляхом оскарження неправомірних дій, рішень чи бездіяльності посадових і службових осіб

медичних закладів, відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної неналежним наданням медичної допомоги.

В юридичному праві прийнято розрізняти право об'єктивне з його різними проявами, що в цілому характеризує стан сукупності охоронюваних державою суспільних відносин і тенденції їх розвитку, і право суб'єктивне, яке належить окремим особам і полягає в наявності у кожного з них певних правових можливостей [13, с.179-180].

Так, права пацієнтів в об'єктивному розумінні можна визначити всією сукупністю юридичних норм, що закріплені в окремих нормативно-правових актах та регулюють відносини у сфері охорони здоров'я та надання медичної допомоги. Права пацієнтів в суб'єктивному розумінні – це система передбачених та гарантованих нормативними актами прав фізичної особи, у якої виникнули реальні правовідносини з медичним закладом незалежно від його форми власності, що ґрунтуються на зверненні людини до цього закладу за медичною допомогою або участі її у експерименті.

Сьогодні напрацьовано чимало методологічних підходів щодо класифікації прав пацієнтів. Так, у системі особистих немайнових прав пацієнтів Стефанчук Р.О. з огляду на специфіку нормативно-правового регулювання виокремлює: а) права, пов'язані із наданням медичної допомоги; б) права, що пов'язані із інформованістю пацієнта; в) права, що забезпечують медичну таємницю [9, с. 322].

Малеїна М.М. пропонує класифікацію прав пацієнта залежно від сфери, на яку вони поширюються: 1) права при наданні інформації про поставлений діагноз, методи лікування та можливі наслідки; 2) права при встановленні та дотриманні методів та режиму лікування; 3) права зі збереження медичної таємниці; 4) права у зв'язку з відмовою лікування [5, с. 25].

Галай В.О. та Стеценко С.Г розрізняють дві групи прав пацієнтів. Першу групу складають загальні права пацієнтів, до яких належать: право на вибір методів лікування; право на вибір лікаря та лікувального закладу; право на

згоду або відмову від лікування; право на відкриту та конфіденційну інформацію про стан здоров'я; право на медичну експертизу; права пацієнта, що знаходиться на стаціонарному лікуванні (право на допуск до пацієнта інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса, адвоката); право на забезпечення лікарськими та протезними засобами [11, с. 18]. Другу групу утворюють спеціальні права пацієнтів, які залежать від напрямку медичної діяльності, особливостей хвороби пацієнта, особливостей окремих груп пацієнтів [11, с. 19].

На думку автора, під час пошуку оптимального варіанту класифікації прав пацієнта потрібно використовувати комплексний підхід, який повинен враховувати наступні аспекти даного явища: різноплановість медичної допомоги, наявність у ній різних галузей та напрямлень; розгалуженість та некодифікованість вітчизняного медичного законодавства; важливість норм моралі та етики; диференційованість пацієнтів залежно від віку, статі, стану здоров'я, відношення до тієї чи іншої професійної діяльності тощо.

У зв'язку з цим автор пропонує власний варіант класифікації прав пацієнтів, у відповідності до якого можна виокремити п'ять груп прав пацієнтів: 1) конституційні права; 2) загальні права пацієнтів; 3) спеціальні права пацієнтів залежно від виду наданої медичної допомоги; 4) спеціальні права пацієнтів залежно від напрямку медичної діяльності; 5) спеціальні права різних професійних та соціальних категорій пацієнтів.

Правовою основою статусу пацієнта слугують норми Основного Закону України. Тому до першої групи віднесено конституційні права, які належать кожній людині і громадянину незалежно від набуття статусу пацієнта.

Стаття 49 Конституції України закріплює право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [4]. Дана стаття увібрала вимоги всесвітніх та регіональних міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я [8, с. 51]. Крім вищезазваної статті Основний Закон України містить й інші норми, які тією чи іншою мірою стосуються прав пацієнта та

акумулюють кращі зразки міжнародно-правових актів з прав людини. Так, до конституційних прав пацієнта слід віднести право на життя (ст. 27 Конституції України), право на повагу до гідності (ст. 28 Конституції України), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України), право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 Конституції України), право на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32 Конституції України), право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції України).

Друга група «Загальні права пацієнтів» охоплює права, що належать всім пацієнтам незалежно від виду медичної допомоги, спеціалізації лікаря, напряму медичної діяльності, професійних, соціальних чи інших особливостей пацієнтів. Найбільш повно загальні права пацієнтів регламентовані нормами Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі - Основи) [1] та Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [14]. До другої групи слід віднести такі права пацієнтів: 1) право на кваліфіковану медичну допомогу (ст. 284 ЦК, п. «д» ч. 1 ст. 6 Основ); 2) право на вибір лікаря, лікувального закладу, методів лікування (ч. 2 ст. 284 ЦК, п. «д» ч. 1 ст. 6, ст. 38 Основ); 3) право на отримання достовірної і повної інформації про стан свого здоров'я (ст. 285 ЦК, п. «е» ч. 1 ст. 6, ст. 39 Основ); 4) право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при медичному обстеженні (ст. 286 ЦК, ст.ст. 39-1, 40 Основ); 5) право на інформовану згоду на медичне втручання або відмову від медичного втручання (ст. 289 ЦК, ст.ст. 42, 43 Основ); 6) право на забезпечення лікарськими (зокрема, імунобіологічними препаратами) та протезними засобами (ст. 54 Основ); 7) право на відмову від лікування (ч. 4 ст. 284 ЦК); 8) право на оскарження

неправомірних рішень і дій працівників, закладів та органів охорони здоров'я (п. «ї» ст. 6 Основ).

«Спеціальні права пацієнтів залежно від виду наданої медичної допомоги» – третя із запропонованих груп прав пацієнтів. Обґрунтованість виділення такої групи пов'язана з неоднорідністю медичної діяльності як такої. Згідно зі ст. 33 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» медична допомога за видами поділяється на екстрену, первинну, вторинну (спеціалізовану), третинну (високоспеціалізовану), паліативну, медичну реабілітацію [1].

Обсяг та специфіка прав пацієнтів залежно від виду отриманої медичної допомоги різняться та встановлюються спеціальними нормативними актами. Наприклад, Порядок надання паліативної допомоги, затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21.01.2013 р., встановлює спеціальні права паліативного пацієнта (тобто пацієнта будь-якої вікової групи, хвороба якого не піддається лікуванню, спрямованому на одужання), серед них [7]: 1) право на спеціалізовану медичну допомогу мультидисциплінарною командою, до складу якої входять медичні працівники, які отримали спеціальну підготовку з надання паліативної допомоги, психологи, соціальні працівники, спеціалісти з надання духовної підтримки та інші фахівці за потребою, а також волонтери, найближчі родичі або законні представники пацієнта; 2) право на попередження та лікування хронічного больового синдрому; 3) право на симптоматичну терапію та догляд; 4) право на психологічну і духовну підтримку пацієнта та членів його родини; 5) право на етичне і гуманне ставлення до пацієнта та членів його родини.

Четверта група виокремлює спеціальні права пацієнтів, виходячи з напрямку медичної діяльності. На думку Колоколова Г.Р., навіть найбільш поверхневі судження неспеціалістів про те, що терапія відрізняється від психіатрії, будуть справедливими по відношенню до прав пацієнтів [3, с. 19].

Якщо розглядати такі специфічні галузі медицини як трансплантологія, психіатрія, імунопрофілактика, попередження розповсюдження туберкульозу, захворювань ВІЛ-інфекцією, клінічні випробування лікарських засобів, то очевидним є, що правовий статус пацієнтів буде мати суттєві відмінності.

Провідний спеціаліст в галузі медичного права Стеценко С.Г. [10] стверджує, що якби права пацієнтів у вищеназваних розділах медицини забезпечувалися загальними нормами законодавства, результативність і якість захисту таких прав були б на порядок нижче. Тому права вищеназваних категорій пацієнтів врегульовані спеціальними законодавчими актами, зокрема, законами України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині», «Про протидію захворюванню на туберкульоз», «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ», «Про психіатричну допомогу», «Про захист населення від інфекційних хвороб».

Так, у сфері трансплантології органів та тканин людини специфіку прав пацієнтів визначає Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині». Права живого донора, тобто людини, що віддає орган або тканину, визначені ст. 22 [2]: 1) право до моменту взяття гомотрансплантата відмовитись від даної нею раніше на це згоди; 2) право на обов'язкове державне страхування на випадок смерті донора, зараження його інфекційною хворобою, виникнення у нього інших хвороб чи розладів здоров'я у зв'язку з виконанням донорської функції; 3) право відшкодування шкоди, заподіяної у зв'язку з виконанням ним донорської функції з урахуванням додаткових витрат на лікування, посилене харчування та інші заходи, спрямовані на його соціально-трудова та професійну реабілітацію.

Окремої норми чи прямих вказівок щодо прав реципієнта (особи, якій пересаджується орган або тканина) Закон України «Про трансплантацію

органів та інших анатомічних матеріалів людині» не містить. Але аналіз його положень, а саме статті 6 «Умови та порядок застосування трансплантації» [2], дає можливість виділити такі спеціальні права, якими наділяється реципієнт перед проведенням операції, спрямованої на пересадку йому необхідного органу чи тканини. Так, реципієнт має право [2]: 1) на трансплантацію як метод лікування за наявності медичних показань, коли усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я іншими методами лікування неможливе; 2) згоду та об'єктивне інформування щодо цього методу лікування; 3) відмову від застосування трансплантації як методу лікування.

П'ята група прав пацієнтів – «Спеціальні права різних професійних та соціальних категорій пацієнтів». Мова йде про права пацієнтів, які відносяться до категорій: неповнолітні; військовослужбовці та громадяни, які підлягають призову на військову службу; затримані особи та взяті під варту; особи, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі чи арешту, особи, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі; інваліди; ветерани; чорнобильці; вагітні жінки та матері; іноземці, особи без громадянства, біженці тощо. Спеціальні права пацієнтів різних професійних та соціальних категорій визначені спеціальними правовими актами, зокрема, Сімейним кодексом України, Кримінально-виконавчим кодексом України, законами України «Про охорону дитинства», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про військовий обов'язок і військову службу» тощо.

Права пацієнта посідають чільне місце в охороні здоров'я, адже саме пацієнт перебуває в центрі уваги цієї галузі, є ключовою фігурою медико-правових відносин, з якою тією чи іншою мірою пов'язані усі інші суб'єкти, які беруть участь в організації, забезпеченні або безпосередньому наданні

медичної допомоги. Під час класифікації прав пацієнтів слід враховувати різні аспекти даного явища та використовувати комплексний підхід. У зв'язку з цим автор статті виокремлює п'ять груп прав пацієнтів: 1) конституційні права; 2) загальні права пацієнтів; 3) спеціальні права пацієнтів залежно від виду наданої медичної допомоги; 4) спеціальні права пацієнтів залежно від напряму медичної діяльності; 5) спеціальні права різних професійних та соціальних категорій пацієнтів. Права пацієнта закріплені у низці нормативних актів, зокрема у Конституції України, Цивільному кодексі України, Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Законі України «Про захист прав споживачів», інших нормативних актів. Тому саме по собі визначення класифікації прав пацієнтів не буде ефективним без розроблення та прийняття єдиного законодавчого акта, який би акумулював вище названі права пацієнтів та встановлював гарантії їх забезпечення.

Список літератури: 1. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст.19. 2. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16.07.1999 р. № 1007-ХІV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 41, ст.377. 3. Колоколов Г.Р. Защита прав пациентов / Г.Р. Колоколов. – М.: ГроссМедиа, РОСБУХ, 2009. – 192 с. 4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. 5. Малєина М.Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан / М.Н. Малєина. – М., 1991. 6. Пищита А.Н. Правовое регулирование медицинской деятельности в современной России. Теоретико-правовые аспекты / А.Н. Пищита. – М.: ЦКБ РАН, 2008. – 196с. 7. Порядок надання паліативної допомоги, затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21.01.2013 р. № 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0229-13>. 8. Сенюта І.Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні: збірник наукових трудов / І.Я. Сенюта; Акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Львів: ПАІС, 2007. – 223 с. 9. Стефанчук Р.О. До питання про систему особистих немайнових прав пацієнта / Р.О. Стефанчук // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конфер-ї 17-18.04.2008 р., м. Львів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/02_319.pdf. 10. Стеценко С.Г. Медичне право України: Підручник для студентів вузів / С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта. – К.: правова єдність, 2008. – 507 с. 11. Стеценко С.Г. Медичне право України (реалізація та захист прав пацієнтів): монографія / С.Г. Стеценко, В.О. Галай. – К.: Атіка, 2010. – 166 с. 12. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник/ [ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко]. – К.: Хрінком Інтер, 2006. – 688с. 13. Цвік

М.В. Загальна теорія держави і права : Підручник для студентів юридичних спеціальностей вузів / ред. М. В. Цвік – Х. : Право, 2009. – 584 с. **14.** Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40-44, ст.356.

К ВОПРОСУ СИСТЕМАТИЗАЦИИ ПРАВ ПАЦИЕНТА

Козаченко Ю.А.

Данная статья посвящена проведению анализа прав пациента как одной из составляющих его правового статуса. Автор предлагает классификацию прав пациента на основе законодательства Украины: права, установленные Конституцией; общие права пациентов; специальные права пациентов в зависимости от вида медицинской помощи, от направления медицинской деятельности и от особенностей отдельных групп пациентов.

Ключевые слова: пациент, правовое обеспечение, правовой статус, права пациента, классификация прав пациентов.

TO THE QUESTION OF SYSTEMATIZATION OF THE PATIENT'S RIGHTS

Kozachenko Yu. A.

This article is devoted to conducting analysis of the patient's rights as one of the part of legal status of the patients. The author proposes the classification of the patient's rights on the basis of the legislation of Ukraine: human and citizen rights established by the Constitution; general and special rights of the patient.

Key words: patient, legal basics, legal status, patient's rights, classification of the patient's rights.

К ВОПРОСУ СИСТЕМАТИЗАЦИИ ПРАВ ПАЦИЕНТА

Данная статья посвящена проведению анализа прав пациента как одной из составляющих его правового статуса. Автор предлагает классификацию прав пациента на основе законодательства Украины: права, установленные Конституцией; общие права пациентов; специальные права пациентов в зависимости от вида медицинской помощи, от направления медицинской деятельности и от особенностей отдельных групп пациентов.

Ключевые слова: пациент, правовое обеспечение, правовой статус, права пациента, классификация прав пациентов.

Здоровье населения и каждого отдельного человека имеет определяющее значение для существования и развития правового государства. Оно является одним из важнейших показателей социально-экономического и экологического благосостояния общества, его демографического, духовно-культурного, политического, научного, биологического и этического потенциала [8, с. 20]. Нездоровая нация не имеет шансов на развитие и прогресс.

Вопросы правового регулирования обеспечения и защиты прав граждан в сфере охраны здоровья, в том числе во время получения медицинской помощи, привлекают внимание отечественных исследователей и законодателей, медиков и юристов. За последние годы в Украине были опубликованы научные работы, посвященные правам граждан в данной сфере. Так, в контексте правового регулирования медицинской деятельности отдельные вопросы прав пациентов и их защиты наиболее обстоятельно исследовали в своих работах Акопов В.И., Галай В.А., Гладун З.С.,

Глуховский В.В., Гревцова Р.Ю., Козулина С.А., Кризина Н.П., Лопатенков Г.Я., Малеина М.Н., Сенюта И.Я., Стефанчук Р.А., Стеценко С.Г.

Вместе с тем, природа и структурированность прав пациентов, вопросы их реализации в сфере оказания медицинской помощи остаются недостаточно раскрытыми. Гражданин в нашей стране обладает формальными правами, которые декларируются, и довольно часто игнорируются в медицинской практике. Поэтому целью данного исследования является проведение анализа прав пациента как составляющей его правового статуса и их систематизация на основе законодательства Украины.

Правовой статус пациента образует систему закрепленных государством в законодательном порядке прав, свобод, юридических гарантий их реализации и защиты, а также обязанностей личности, которая является субъектом медико-правовых отношений [6, с. 95]. Права пациента как один из элементов его правового статуса представляют собой юридические возможности человека и являются производными от законодательно установленных правил [12, с. 79].

По мнению автора, права пациента – это производные от общих гражданских, экономических, политических, социальных и культурных прав человека, специфические права физического лица, обратившегося за медицинской помощью и (или) которому предоставляется такая помощь. Права пациентов предусматривают возможность самостоятельно совершать определенные активные действия или прибегать к конкретным мерам (профилактическим осмотрам, прививкам и т.п.). Праву пользования одним субъектом любым социальным благом всегда корреспондирует обязанность другого субъекта выполнить определенные действия или воздержаться от них. Поэтому понятие «права пациента» охватывает возможность требовать от других субъектов совершения определенных действий (предоставление качественной медицинской помощи в учреждениях здравоохранения,

проведение независимой медицинской экспертизы) или воздержания от совершения определенных действий, например, личная неприкосновенность пациента, информированное согласие на медицинское вмешательство, отказ от медицинского вмешательства. Кроме того, понятием «права пациента» предусмотрена возможность требовать от государства обеспечения этого права путем обжалования неправомерных действий, решений или бездействия должностных и служебных лиц медицинских учреждений, возмещения материального и морального ущерба, причиненного ненадлежащим оказанием медицинской помощи.

В юридическом праве принято различать объективное право с его различными проявлениями, что в целом характеризует состояние совокупности охраняемых государством общественных отношений и тенденции их развития, и субъективное право, что принадлежит отдельным лицам и заключается в наличии у каждого из них определенных правовых возможностей [13, с.179-180].

Так, права пациентов в объективном смысле можно определить всей совокупностью юридических норм, которые закреплены в отдельных нормативно-правовых актах и регулируют отношения в сфере охраны здоровья и оказания медицинской помощи. Права пациентов в субъективном смысле - это система предусмотренных и гарантированных нормативными актами прав физического лица, у которого возникли реальные правоотношения с медицинским учреждением независимо от его формы собственности, основанные на обращении человека к этому заведению за медицинской помощью или его участия в эксперименте.

Сегодня наработано немало методологических подходов к классификации прав пациентов. Так, в системе личных неимущественных прав пациентов Стефанчук Р.А., с учетом специфики нормативно-правового регулирования выделяет: а) права, связанные с оказанием медицинской помощи; б) права, связанные с информированностью пациента; в) права,

обеспечивающие медицинскую тайну [9 , с. 322].

Малеина М.Н. предлагает классификацию прав пациента в зависимости от сферы, на которую они распространяются: 1) права при предоставлении информации о поставленном диагнозе, методы лечения и возможные последствия; 2) права при установлении и соблюдении методов и режима лечения; 3) права сохранения медицинской тайны; 4) права в связи с отказом от лечения [5, с. 25].

Галай В.А. и Стеценко С.Г различают две группы прав пациентов. Первую группу составляют общие права пациентов, к которым относятся: право на выбор методов лечения; право на выбор врача и лечебного учреждения; право на согласие или отказ от лечения; право на открытую и конфиденциальную информацию о состоянии здоровья; право на медицинскую экспертизу; права пациента, находящегося на стационарном лечении (право на допуск к пациенту других медицинских работников, членов семьи, опекуна, попечителя, нотариуса, адвоката); право на обеспечение лекарственными и протезными средствами [11, с. 18]. Вторую группу образуют специальные права пациентов, которые зависят от направления медицинской деятельности, особенностей болезни пациента, особенностей отдельных групп пациентов [11, с. 19].

По мнению автора, во время поиска оптимального варианта классификации прав пациентов необходимо использовать комплексный подход, который должен учитывать следующие аспекты данного явления: разноплановость медицинской помощи, наличие в ней различных отраслей и направлений; разветвленность и некодифицированность отечественного медицинского законодательства; важность норм морали и этики; дифференцированность пациентов в зависимости от возраста, пола, состояния здоровья, отношения к той или иной профессиональной деятельности и т.п.

В связи с этим автор предлагает собственный вариант классификации прав пациентов, в соответствии с которым можно выделить пять групп прав пациентов: 1) конституционные права; 2) общие права пациентов; 3) специальные права пациентов в зависимости от вида предоставляемой медицинской помощи; 4) специальные права пациентов в зависимости от направления медицинской деятельности; 5) специальные права различных профессиональных и социальных категорий пациентов.

Правовой основой статуса пациента служат нормы Основного Закона Украины. Поэтому к первой группе отнесены конституционные права, которые принадлежат каждому человеку и гражданину независимо от вступления в статус пациента.

Статья 49 Конституции Украины устанавливает право на охрану здоровья, медицинскую помощь и медицинское страхование [4]. Данная статья вобрала требования всемирных и региональных международно-правовых стандартов в сфере здравоохранения [8, с. 51]. Кроме вышеназванной статьи Основной Закон Украины содержит и другие нормы, которые в той или иной степени касаются прав пациента и аккумулируют лучшие образцы международно-правовых актов по правам человека. Так, к конституционным правам пациента следует отнести право на жизнь (ст. 27 Конституции), право на уважение достоинства (ст. 28 Конституции), право на свободу и личную неприкосновенность (ст. 29 Конституции), право на свободу мировоззрения и вероисповедания (ст. 35 Конституции), право на свободу мысли и слова, на свободное выражение своих взглядов и убеждений (ст. 34 Конституции), право на невмешательство в личную и семейную жизнь (ст. 32 Конституции), право на обжалование в суде решений, действий или бездействия органов государственной власти, органов местного самоуправления, должностных и служебных лиц (ст. 55 Конституции Украины).

Вторая группа «Общие права пациентов» охватывает права, принадлежащие всем пациентам независимо от вида медицинской помощи, специализации врача, направления медицинской деятельности, профессиональных, социальных или иных особенностей пациентов. Наиболее полно общие права пациентов регламентированы нормами Закона Украины «Основы законодательства Украины о здравоохранении» (далее - Основы) [1] и Гражданского кодекса Украины (далее - ГК Украины) [14]. Ко второй группе следует отнести такие права пациентов: 1) право на квалифицированную медицинскую помощь (ст. 284 ГК, п. «д» ч. 1 ст. 6 Основ); 2) право на выбор врача, лечебного учреждения, методов лечения (ч. 2 ст. 284 ГК, п. «д» ч. 1 ст. 6, ст. 38 Основ); 3) право на получение достоверной и полной информации о состоянии своего здоровья (ст. 285 ГК, п. «е» ч. 1 ст. 6, ст. 39 Основ); 4) право на тайну о состоянии своего здоровья, факте обращения за медицинской помощью, диагнозе, а также сведениях, полученных при медицинском обследовании (ст. 286 ГК, ст.ст. 39-1, 40 Основ); 5) право на информированное согласие на медицинское вмешательство или отказ от медицинского вмешательства (ст. 289 ГК, ст.ст. 42, 43 Основ); 6) право на обеспечение лекарственными (в частности, иммунобиологическими препаратами) и протезными средствами (ст. 54 Основ); 7) право на отказ от лечения (ч. 4 ст. 284 ГК); 8) право на обжалование неправомерных решений и действий работников, учреждений и органов здравоохранения (п. «й» ст. 6 Основ).

«Специальные права пациентов в зависимости от вида предоставляемой медицинской помощи» – третья из предложенных групп прав пациентов. Обоснованность выделения такой группы связана с неоднородностью медицинской деятельности как таковой. Согласно ст. 33 Закона Украины «Основы законодательства Украины о здравоохранении» медицинская помощь по видам подразделяется на экстренную, первичную, вторичную

(специализированную), третичную (высокоспециализированную), паллиативную, медицинскую реабилитацию [1].

Объем и специфика прав пациентов в зависимости от вида полученной медицинской помощи различаются и устанавливаются специальными нормативными актами. Например, Порядок оказания паллиативной помощи, утвержденный Приказом Министерства здравоохранения Украины от 21.01.2013 г., устанавливает специальные права паллиативного пациента (то есть пациента любой возрастной группы, болезнь которого не поддается лечению, направленному на выздоровление), среди них [7]: 1) право на специализированную медицинскую помощь мультидисциплинарной командой, в состав которой входят медицинские работники, получившие специальную подготовку по оказанию паллиативной помощи, психологи, социальные работники, специалисты по оказанию духовной поддержки и другие специалисты по необходимости, а также волонтеры, ближайшие родственники или законные представители пациента; 2) право на предупреждение и лечение хронического болевого синдрома; 3) право на симптоматическую терапию и уход; 4) право на психологическую и духовную поддержку пациента и членов его семьи; 5) право на моральное и гуманное отношение к пациенту и членам его семьи.

Четвертая группа охватывает специальные права пациентов исходя из направления медицинской деятельности. По мнению Колоколова Г.Р., даже самые поверхностные суждения неспециалистов о том, что терапия отличается от психиатрии, будут справедливыми по отношению к правам пациентов [3, с. 19]. Если рассматривать такие специфические области медицины как трансплантология, психиатрия, иммунопрофилактика, предупреждение распространения туберкулеза, заболеваний ВИЧ-инфекции, клинические испытания лекарственных средств, то очевидным является, что правовой статус пациентов будет иметь существенные различия.

Ведущий специалист в области медицинского права Стеценко С.Г. [10] утверждает, что если бы права пациентов в вышеназванных разделах медицины обеспечивались общими нормами законодательства, результативность и качество защиты таких прав были бы на порядок ниже. Поэтому права вышеназванных категорий пациентов урегулированы специальными законодательными актами, в частности, законами Украины «О трансплантации органов и других анатомических материалов человеку», «О противодействии заболеванию туберкулезом», «О противодействии распространению болезней, вызванных вирусом иммунодефицита человека (ВИЧ), и правовая и социальная защита людей, живущих с ВИЧ», «О психиатрической помощи», «О защите населения от инфекционных болезней».

Так, в сфере трансплантологии органов и тканей человека специфику прав пациентов определяет Закон Украины «О трансплантации органов и других анатомических материалов человеку». Права живого донора, то есть человека, который отдает орган или ткань, определены ст. 22 [2]: 1) право до момента взятия гомотрансплантата отказаться от данного им ранее на это согласия; 2) право на обязательное государственное страхование на случай смерти донора, заражение его инфекционной болезнью, возникновения у него других болезней или расстройств здоровья в связи с выполнением донорской функции; 3) право на возмещение вреда, причиненного в связи с выполнением им донорской функции с учетом дополнительных расходов на лечение, усиленное питание и другие меры, направленные на социально-трудовую и профессиональную реабилитацию.

Отдельной нормы или прямых указаний относительно прав реципиента (лица, которому пересаживается орган или ткань) Закон Украины «О трансплантации органов и других анатомических материалов человеку» не содержит. Но анализ его положений, а именно статьи 6 «Условия и порядок применения трансплантации» [2], дает возможность выделить следующие

специальные права, которыми наделяется реципиент перед проведением операции, направленной на пересадку ему необходимого органа или ткани. Так, реципиент имеет право [2]: 1) на трансплантацию как метод лечения при наличии медицинских показаний, когда устранения опасности для жизни или восстановления здоровья другими методами лечения невозможно; 2) согласие и объективное информирование относительно этого метода лечения; 3) отказ от применения трансплантации как метода лечения.

Пятая группа прав пациентов – «Специальные права различных профессиональных и социальных категорий пациентов». Речь идет о правах пациентов, которые относятся к категориям: несовершеннолетние; военнослужащие и граждане, подлежащие призыву на военную службу; задержанные лица и взятые под стражу; лица, которые отбывают наказание в виде ограничения свободы или ареста, лица, отбывающие наказание в местах лишения свободы; инвалиды; ветераны; чернобыльцы; беременные женщины и матери; иностранцы, лица без гражданства, беженцы и т.д. Специальные права пациентов различных профессиональных и социальных категорий определены специальными правовыми актами, в частности, Семейным кодексом Украины, Уголовно-исполнительным кодексом Украины, законами Украины «Об охране детства», «О статусе и социальной защите граждан, которые пострадали вследствие Чернобыльской катастрофы», «Об основах социальной защищенности инвалидов в Украине», «О социальной и правовой защите военнослужащих и членов их семей», «О воинской обязанности и военной службе» и др.

Права пациента занимают значительное место в здравоохранении, ведь именно пациент находится в центре внимания этой отрасли, является ключевой фигурой медико-правовых отношений, с которой в той или иной степени связаны все другие субъекты, участвующие в организации, обеспечении или непосредственном оказании медицинской помощи. При классификации прав пациентов следует учитывать различные аспекты

данного явления и использовать комплексный подход. В связи с этим автор статьи выделяет пять групп прав пациентов: 1) конституционные права; 2) общие права пациентов; 3) специальные права пациентов в зависимости от вида предоставляемой медицинской помощи; 4) специальные права пациентов в зависимости от направления медицинской деятельности; 5) специальные права различных профессиональных и социальных категорий пациентов. Права пациента закреплены в ряде нормативных актов, в частности, в Конституции Украины, Гражданском кодексе Украины, Законе Украины «Основы законодательства Украины об охране здоровья», Законе Украины «О защите прав потребителей», иных нормативных актов. Поэтому само по себе определение классификации прав пациентов не будет эффективным без разработки и принятия единого законодательного акта, который бы аккумулировал выше названные права пациентов и устанавливал гарантии их обеспечения.

Список літератури: 1. Закон України «Основы законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст.19. 2. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16.07.1999 р. № 1007-ХІV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 41, ст.377. 3. Колоколов Г.Р. Защита прав пациентов / Г.Р. Колоколов. – М.: ГроссМедиа, РОСБУХ, 2009. – 192 с. 4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. 5. Малеина М.Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан / М.Н. Малеина. – М., 1991. 6. Пищита А.Н. Правовое регулирование медицинской деятельности в современной России. Теоретико-правовые аспекты / А.Н. Пищита. – М.: ЦКБ РАН, 2008. – 196с. 7. Порядок надання паліативної допомоги, затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21.01.2013 р. № 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0229-13>. 8. Сенюта І.Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні: збірник научних трудов / І.Я. Сенюта; Акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Львів: ПАІС, 2007. – 223 с. 9. Стефанчук Р.О. До питання про систему особистих немайнових прав пацієнта / Р.О. Стефанчук // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конфер-ї 17-18.04.2008 р., м. Львів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/02_319.pdf. 10. Стеценко С.Г. Медичне право України: Підручник для студентів вузів / С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта. – К.: правова єдність, 2008. – 507 с. 11. Стеценко С.Г. Медичне право України (реалізація та захист прав пацієнтів): монографія / С.Г. Стеценко, В.О. Галай. – К.: Атіка, 2010. – 166 с. 12. Теорія держави і права. Академічний курс:

Підручник/ [ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко]. – К.: Хрінком Інтер, 2006. – 688с. **13.** Цвік М.В. Загальна теорія держави і права : Підручник для студентів юридичних спеціальностей вузів / ред. М. В. Цвік – Х. : Право, 2009. – 584 с. **14.** Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40-44, ст.356.

ДО ПИТАННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПРАВ ПАЦІЄНТА

Козаченко Ю.А.

Дана стаття присвячена проведенню аналізу прав пацієнта як складової його правового статусу. Автор пропонує класифікацію прав пацієнта на основі законодавства України: конституційні права; загальні права пацієнтів; спеціальні права пацієнтів залежно від виду наданої медичної допомоги, від напряму медичної діяльності та від особливостей окремих категорій пацієнтів.

Ключеві слова: пацієнт, правове забезпечення, правовий статус, права пацієнта, класифікація прав пацієнтів.

TO THE QUESTION OF SYSTEMATIZATION OF THE PATIENT'S RIGHTS

Kozachenko Yu. A.

This article is devoted to conducting analysis of the patient's rights as one of the part of legal status of the patients. The author proposes the classification of the patient's rights on the basis of the legislation of Ukraine: human and citizen rights established by the Constitution; general and special rights of the patient.

Key words: patient, legal basics, legal status, patient's rights, classification of the patient's rights.